

SYMPOSIUM 27 MEI 2005

ADNP

BIOGRAFIE INSTITUUT

PSYCHOLOGIE & BIOGRAFIE

Senaatszaal, Academieggebouw
Rijksuniversiteit Groningen
Broerstraat 5
9712 CP Groningen

RUG

ADNP
Grote Kruisstraat 2/1
9712 TS Groningen
tel. 050-363 6465

Biografie Instituut
Oude Kijk in 't Jatstraat 26
9712 EK Groningen
tel. 050- 363 5816

Programma

Dagvoorzitter: dr Jacques Dane

- 10.30   **Ontvangst met koffie**
- 11.00-11.30   **De psychokitsch rondom Erika en Klaus Mann**
                         Alexandra Paffen
- 11.30-12.00   **Het vreemde kind. Over biografische interpretaties,**
                         psychologische feiten en andere mystificaties
                         Gerrit Breeuwsma
- 12.00-12.30   **De biografie, de psychoanalyse en de romantische**
                         opvatting van het kunstenaarschap
                         Nico Laan
- 12.30-13.00   **Psychobiografisch wetenschapsonderzoek. Op zoek**
                         naar de genese van ideeën
                         Pieter J. van Strien
- LUNCH**
- 14.00-14.30   **Levensbeschrijving en psychologie**
                         Jaap van Heerden
- 14.30-15.00   **De biograaf en de psychologische huisapotheek**
                         Wim Hazeu
- 15.00-15.30   **Psychologie: vijf zoeklichten**
                         Karel Soudijn
- 15.30-16.00   **Over onbewuste scenario's en hun rol in de biografie**
                         Solange Leibovici
- 16.00   **Afsluitende discussie o.l.v. dr Hans Renders**

Over biografie

Wim Hazeu

De biografie en de psychologische huisapotheek

Een biografie is wars van een marxistische, religieuze, psychologische, filosofische of welke invalshoek ook. Een biografie combineert de eigenschappen van een journalist, een documentairemaker, een archivaris, een onderzoeker en een romanschrijver. Al naar gelang zijn onderwerp is een achtergrond van een studie Nederlands, musicologie, kunstgeschiedenis, economie, politicologie, enzovoort een aanbeveling. Een biografie is een voyeur, een ziener, een luisteraar, een constructeur, een componist, maar geen psycholoog, dominee, psychiater. Een biografie maakt geen gebruik van een psychologische huisapotheek. Freud bijvoorbeeld is geen panacee. Een biografie benadert zijn onderwerp niet als een psychiater. Een psychiater gaat zolang met je door, totdat je een ander wordt, schreef de dichter Gerrit Achterberg.

Nico Laan

De biografie, de psychoanalyse en de romantische opvatting van het kunstenaarschap

Biografen kennen eigenlijk maar één vorm van psychologie: de psychoanalyse. Vanaf het begin van de twintigste eeuw, bij het ontstaan van de zogeheten 'moderne' biografie, heeft ze de status van hulpwetenschap. Maar helpt ze ook inderdaad? Twijfel daarover wordt meestal ingegeven door scepsis over het verband tussen kunst en ziekte of door kritiek op het empirisch gehalte van de psychoanalyse. Wat tot nu toe geen aandacht heeft gekregen, is de gewoonte de kunstenaar als een eenling voor te stellen, scheppend vanuit zijn eigen innerlijk. Die voorstelling van zaken heeft duidelijk romantische trekken en leunt zwaar op het idee van het van het autonoom genie uit het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw. We komen het romantische beeld tegen bij Freud en andere psychoanalytici van het eerste uur, maar ook in meer recente studies zoals die van Eissler. Biografen die van de psychoanalyse gebruik maken, lijken er soms afstand van te nemen, maar bij het leggen van een verband tussen leven en werk vallen ze er toch weer op terug.

Solange Leibovici

Over onbewuste scenario's en hun rol in de biografie

De vraag of een psychoanalytische benadering van de biografie zin heeft, lijkt te horen bij vervlogen tijden, toen de psychohistorie zich als een veelbelovende nieuwe wetenschap profileerde. Terwijl de meeste historici de psychoanalyse voor altijd verworpen, heeft de psychoanalyse haar invloed in de literatuurwetenschap weten te behouden, en dankzij nieuwe theorieën heeft zij nog altijd een interessante inbreng in de meer literair georiënteerde biografie. Aan de hand van twee biografieën van Jean-Paul Sartre krijgen verschillen, lacunes, herhalingen en veelbetekende details nieuwe, misschien onverwachte betekenissen.

Alexandra Paffen

De psychokitsch rondom Erika en Klaus Mann

Alexandra Paffen zal aan de hand van het onderzoek naar Erika en Klaus Mann laten zien hoe een eenzijdig psychologisch perspectief kan leiden tot een blikvernauwing die een meer historische analyse in de weg staat. Haar belangrijkste punt is dat er teveel aandacht is uitgegaan naar het 'pikante' persoonlijke leven - vadercomplex, homoseksualiteit, drugs, zelfmoord, incest - van Erika en Klaus Mann, waardoor ze als historische figuren te weinig op waarde worden geschat.

Over psychologie

Gerrit Breeuwsma

Het vreemde kind. Over biografische interpretaties, psychologische feiten en andere mystificaties

De verhoudingen tussen kinderen en volwassenen leek lange tijd vast te liggen. Het kind als afhankelijke, onhandige en onwetende, gebrekkige denker, waar de volwassene resoluut afstand van zou moeten nemen, is een beeld dat als een rode draad door de westerse geschiedenis loopt. 'Toen ik een kind was, sprak ik als een kind, was ik gezind als een kind, overlegde ik als een kind; maar wanneer ik een man geworden ben, zo heb ik te niet gedaan hetgeen eens kinds was', aldus Paulus in zijn Brieven aan de Corinthiërs (13:11). Sinds de Romantiek lijkt het tij echter gekeerd en wordt het citaat van Paulus veelal aangehaald om er de arrogantie van de volwassene mee te onderstrepen. Steeds vaker gingen volwassenen op zoek naar de (hun) kindertijd in de hoop en verwachting daar de wortels van hun bestaan te vinden. Voor schrijvers en biografen werd de kindertijd een rijke bron waarvan men niet te veel kon nuttigen, terwijl in de sociale wetenschappen - de pedagogiek en ontwikkelingspsychologie bij uitstek - het kind een belangrijk domein van onderzoek werd en een sleutelrol ging vervullen in het begrijpen van de mens. Inmiddels lijkt iedere uithoek van het kinderleven in kaart te zijn gebracht. In zijn bijdrage wil Gerrit Breeuwsma laten zien dat het kind ons nog in veel opzichten vreemd is en aanleiding geeft tot rationele mystificaties.

Jaap van Heerden

Levensbeschrijving en psychologie

Een biograaf probeert een schets van iemands leven te geven. Hij zal zich tot het uiterste inspannen daarin een samenhang te vinden. Die samenhang berust vaak op een aantal psychologische determinanten, die bepalend geacht worden. Daarmee is de biograaf een psycholoog geworden. Kan de psychologie zijn werk beoordelen als overtuigend of plausibel? Kan de biograaf de psychologie een lesje leren of de psychologie de biograaf?

Karel Soudijn

Psychologie: vijf zoeklichten

De hedendaagse psychologie lijkt te beschrijven in termen van een vijftal invalshoeken. De keuze van zo'n invalshoek bepaalt in sterke mate welke gegevens over mensen interessant genoeg zijn om uit te werken in meer specifieke theorieën. Karel Soudijn zal proberen aan te geven hoe een biograaf elk van die invalshoeken zou kunnen gebruiken als 'zoeklicht': wat kan psychologie zoal benadrukken? Vervolgens moet de vraag worden gesteld, of dit iets bruikbaar oplevert voor biografen, want zij richten zich vooral op 'uitbijters' - degenen die ver van het gemiddelde verwijderd zijn.

Pieter J. Van Strien

Psychobiografisch wetenschapsonderzoek. Op zoek naar de genese van ideeën

Psychologie en biografie hebben elkaar veel meer te bieden dan het beperkte grensverkeer waarvan momenteel sprake is. Psychologie is als wetenschap gericht op het algemene, en als praktijk is het een cliëntberoep, waar privégegevens als vertrouwelijk gelden, en 'psychologisering' van uitingen van publieke personen op ernstige bedenkingen stuit - mijns inziens ten onrechte!

In zijn bijdrage wil Pieter J. van Strien de vruchtbaarheid van dit psychologiseren laten zien, door de genese van wetenschappelijke ideeën in een biografische context te plaatsen. Daarbij negeert hij een tweede, ditmaal wetenschapsfilosofisch, taboe: het als irrelevant ter zijde stellen van de 'context of discovery' van wetenschappelijke uitspraken.

Binnen de natuurwetenschappen is de marge voor persoonlijke factoren bij de totstandkoming van vernieuwingen steeds verder teruggedrongen. Toch hebben deze ook bij baanbrekende denkers als Bohr en Einstein wel degelijk een rol gespeeld. Binnen de menswetenschappen is deze marge veel groter en dragen nieuwe ideeën vaak het psychobiografisch 'DNA-profiel' van hun ontwerper.

In tot dusver gedane onderzoek wordt vaak een psychoanalytische invalshoek gekozen. Van Strien pleit ervoor het arsenaal uit te breiden tot andere psychologische benaderingen, met de genese van de sociologische theorieën van Max Weber als voorbeeld. Ook specifieke vragen, zoals de overstap van de jonge Karl Popper van de psychologie naar de filosofie, kunnen psychobiografisch worden verklaard.

Sprekers

Dr Gerrit Breeuwsma studeerde ontwikkelingspsychologie en is verbonden aan de basiseenheid Klinische en Ontwikkelingspsychologie van de Rijksuniversiteit Groningen. Hij publiceerde over de grondslagen en geschiedenis van de (ontwikkelings)psychologie, levenslooppсихologie, kindermishandeling, narratieve psychologie en kunst. Enkele boekpublicaties zijn *Alles over ontwikkeling. Over de grondslagen van de ontwikkelingspsychologie* (1993), *De constructie van de levensloop* (1998), *Psychologie voor de linkerhand. Over kunst, verbeelding en andere afwijkingen* (1998) en *Psychologische zaken. Wegwijs in de werking van de geest* (2004). Hij is redacteur van het tijdschrift *De Psycholoog* en schrijft voor de *Volkskrant*.

Drs Wim Hazeu verzeilde na zijn studie Nederlands in de geschreven, daarna radio- en televisiejournalistiek. Hij richtte het radioprogramma Literama op, het eerste televisieboekenprogramma Boeken, beide voor de NCRV, en maakte tientallen documentaires (over o.a. Hans Andreus, Hugo Claus, W.F. Hermans, H.H. ter Balkt). Wim Hazeu publiceerde romans en dichtbundels, korte (Aafjes, A. Marja, Veterman) en lange biografieën (Achterberg, Slauerhoff, Escher) en richtte de uitgeverijen De Prom en Houtekiet op, alsmede het literaire tijdschrift *Kentering*. Hij werd bekroond met de prestigieuze Biografieprijs van de Dordtse Academie.

Prof. dr Jaap van Heerden is sinds 2003 hoogleraar Algemene Psychologie aan de Universiteit van Maastricht. Van 1971 tot 2003 was hij als stafid en senior onderzoeker verbonden aan het departement Psychologische Methoden van de Universiteit van Amsterdam. In 1991 won Jaap van Heerden de Wijnaendts Francken Prijs van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde voor zijn essaybundel *Wees blij dat het leven geen zjn heeft*. Recente publicaties zijn: *Zorgelijke kwesties in de psychologie* (inaugurele rede Universiteit van Maastricht, 2003) en 'Explaining Misattribution' in: *New Ideas in Psychology* (1999).

Dr Nico Laan studeerde Algemene Literatuurwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en is verbonden aan de leerstoelgroep Moderne Nederlandse Letterkunde van diezelfde universiteit. Tot zijn interessegebieden behoren de psychologische en sociologische studie van kunst en literatuur en de filosofie van de literatuurwetenschap. Zijn meest recente boekpublicatie is: G.J. van Bork/N. Laan (red.) 2000, *Kunst en Letterkunst* (Amsterdam).

Dr Solange Leibovici is universitair docent Literatuurwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam en coördinator van de onderzoeksgroep 'Psychische stoornissen en creativiteit' bij het Instituut voor Cultuur en Geschiedenis. Zij doet onderzoek naar het ontstaan van creativiteit in kunst en literatuur met behulp van psychoanalytische theorieën. Enkele publicaties van haar zijn *Spelen dat je dood bent. Essays over literatuur en psychoanalyse* (Soesterberg 1999), 'De terugkeer van het autobiografische pact: over de postmoderne en de post-postmoderne autobiografie', in: *Biografie Bulletin* (Amsterdam 2002). Haar meest recente publicatie is 'Psychoanalyse en literatuur: een gevalstudie van het hysterische lichaam' in: *Oneigenlijk gebruik. De psychoanalyse voorbij haar grenzen* (Kampen 2004).

Dr Alexandra Paffen is als promovenda en docent verbonden geweest aan het Instituut Geschiedenis van de Universiteit Utrecht en werkt nu als beleidsmedewerker hoger onderwijs en bestuurszaken bij het Duitsland Instituut Amsterdam. Zij heeft een aantal jaren deel uitgemaakt van het bestuur van de Werkgroep Biografie en van de redactie van het Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis. Ze publiceerde artikelen in o.a. het *Biografie Bulletin*, *De Gids* en *Groniek* en promoveerde onlangs op *Verstrengelde levens. De eenwige ballingschap van Erika en Klaus Mann*.

Dr Karel Soudijn is als universitair hoofddocent algemene psychologie verbonden aan de Universiteit van Tilburg. Recente publicaties in boekvorm: *Altijd koorts: beelden, penningen en exotische stoffen van Jos Reniers* (2002), *Ethische codes voor psychologen* (2004) en *Onderzoeksverslagen schrijven: praktische handleiding bij het schrijven van scripties en andere werkstukken voor hbo en wo* (2005). In zijn studententijd vertaalde hij *Young man Luther: A study in psychoanalysis and history* van Erik H. Erikson ('De jonge Luther: een psychoanalytisch en historisch onderzoek', 1967). In 2003 schreef hij een beschouwing: 'De melancholische ondertoon: Anton van Duinkerken in ontwikkelingspsychologisch perspectief', gepubliceerd in *Anton van Duinkerken: een veelomvattend mens* (redactie Mariëlle Poman).

Prof. dr Pieter J. van Strien is emeritus hoogleraar psychologie te Groningen, met de geschiedenis, grondslagen en methodologie van het vak en wetenschapstheorie als zwaartepunten. Hij is initiatiefnemer en was lange tijd voorzitter van het Archief en Documentatiecentrum van de Nederlandse Psychologie (ADNP). Enkele publicaties van hem zijn *Nederlandse Psychologen en hun publiek* (1993) en *Driekwart eeuw Psychotechniek in Nederland* (2001, redactie met Jacques Dane); bijdragen aan catalogi bij tentoonstellingen van psychologische apparaten; historische bijdragen aan Engelstalige handboeken en tientallen bijdragen internationale psychologiehistorische tijdschriften en congresbundels; hij schreef ook enkele artikelen in het historisch tijdschrift *Groniek*. Pieter J. van Strien houdt zich sinds 1990 bezig met de psychologie van de wetenschap.

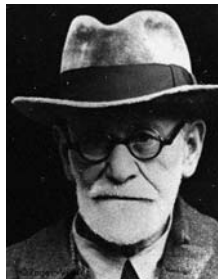
Op 7 juli 1937 liet Prins Bernhard (1911-2005) zich gedwee onderwerpen aan de proeven van het Psychotechnisch Laboratorium van de PTT. De proefleider is dr R.A. Biegel (1886-1943).

Psychologie in biografieën is een heet hangijzer voor historici en neerlandici, terwijl psychologen er hun hand niet voor omdraaien literaire werken in hun wetenschappelijke publicaties te gebruiken als *case* voor hun theorieën.

Maarten Lietaert Peerbolte illustreert zijn these over de ‘dubbelganger’ in de tweede druk van zijn boek *Psychic energy in prenatal dynamics, parapsychologie, peak-experiences* (1975) met de lotgevallen van Hans Andreus, zoals de dichter die in zijn poëzie verwerkte. Carl G. Jung concludeerde op basis van *Ulysses* dat James Joyce aan een ‘latente psychose’ leed. Is dit verantwoord en waarom mogen biografen van schrijversbiografieën, volgens de meeste literaire critici, dan niet psychologiseren? Zijn Shakespeaere, Schopenhauer en Thomas Mann niet minstens zulke grote kenners van de menselijke ziel als Freud of Jung?

Voor psychologen raakt dit onderwerp aan de vraag of diagnoses-op-afstand gesteld kunnen worden - een praktijk die de laatste jaren meer gangbaar wordt als het over publieke personen gaat (Bill Clinton, Saddam Hussein, Pim Fortuyn).

Op 27 mei spreken de psychologen Gerrit Breeuwsma, Jaap van Heerden, Karel Soudijn en Pieter J. van Strien en de biografen Wim Hazeu, Nico Laan, Solange Leibovici en Alexandra Paffen zich uit over deze kwestie.

Sigmund Freud

Het Academieggebouw ligt op 10 minuten loopafstand van het Centraal Station.

Lunchmogelijkheden binnen een straal van enkele honderden meters rond het Academieggebouw, in het restaurant van het Academieggebouw, of in de kantine van de Letterenfaculteit.

Voor meer informatie en aanmelden:

Rijksuniversiteit Groningen
 Faculteit PPSW
 Archief en
 Documentatiecentrum
 Nederlandse Psychologie
 t.a.v. mw. R. Timmer,
 secretariaat
 Grote Kruisstraat 2/1
 9712 TS Groningen
 tel. 050-363 6465
 e-mail: c.timmer@rug.nl

Vrije toegang